

СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕЙЛЕТОН: ОБ'ЄКТИ ХУДОЖНЬОЇ УВАГИ ТА ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ «ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ»)

Оксана Мельник

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна, м.
Івано-Франківськ, вул. Карпатська 15.

UDC: 821.161.2:82-3"XX/XXI"

ABSTRACT

Melnyk O. M. Modern Literatural Feuilleton: the Objects of the Artistic Attention and the Expressive Means (Based on «Literaturna Ukraina»). This article is devoted to figure out specifics of modern literatural feuilleton (based on the articles by A. Hay, Ye. Yihura, B. Kosmiy, O. Stusenko, P. Fedotyuk). It defines objects of artistic attention authors, reviews the poetical and evaluation levels, describes specific arrangement between content and form of genre, studies expressive means which create authors subjective-evaluational modality. The analysis of actual satirical articles allow to find out the failings of modern literatural process and the patterns of expression of comic emotions in different authors.

Key words: feuilleton, undirect exposure, irony, language mean, author's position.

Мельник О. М. Современный литературный фельетон: объекты художественного внимания и выразительные средства (на материале «Литературной Украины»). Статья посвящена изучению языково-стилистических особенностей современного литературного фельетона (на материале произведений А. Гая, Е. Игуры, Б. Космия, А. Стусенка, П. Федотюка). Определены объекты художественного внимания фельетонистов, рассмотрены поэтикальный и оценочный уровни произведений, охарактеризовано особенное согласование содержания и формы жанра, исследованы конкретные выразительные средства, что образуют авторскую субъективно-оценочную модальность. Анализ актуальных фельетонов способствует обнаружению недостатков новейшего литературного процесса, закономерностей выражения комических эмоций у разных авторов. Ключевые слова: фельетон, косвенное изобличение, ирония, языковое средство, авторская оценка.

Статтю присвячено з'ясуванню мовно-стилістичних особливостей сучасного літературного фейлетону (на матеріалі творів А. Гая, Є. Ігури, Б. Космія, О. Стусенка, П. Федотюка). Визначено об'єкти художньої уваги фейлетоністів, розглянуто поетикальний та оцінний рівні творів, охарактеризовано особливе узгодження змісту і форми жанру, досліджено конкретні виражальні засоби, що створюють авторську суб'єктивно-оцінну модальність. Аналіз актуальних фейлетонів допомагає виявити недоліки новітнього літературного процесу та закономірності вияву комічних емоцій у різних авторів.

Ключові слова: фейлетон, непряме викриття, іронія, мовний засіб, авторська оцінка.

Літературно-художні періодичні видання, зокрема газета «Літературна Україна», містять чимало рефлексій з приводу поточного культурно-мистецького процесу. На жаль, дещо зредукував адресно конкретний фейлетон, що через особливу вагу чинника актуальності здатен бути особливо дошкульним жанром. Парадоксально, що заувага Є. Колодійчука ще 1991 року злободенна і досі: «Не бачимо на сторінках рідних українських видань ні сатиричного, іронічного оповідання, ні памфлета, ні віршованого чи прозового фейлетону, ні повнометражної гуморески» [Колодійчук 1991: 5]. Скажімо, графоманія часто є темою численних проблемних статей, рецензій, однак за допомогою виражальних засобів фейлетону це явище, що дискредитує літературу, не осмислено достатньою мірою.

Нас цікавлять насамперед публікації, в яких гумористичної, іронічної чи сатиричної інтерпретації набувають тенденції та події сучасного мистецтва, передусім письменства. Актуальність розвідки зумовлено потребою дослідження широкого контексту творів злободенного характеру на тему літератури, а також необхідністю узагальнити закономірності розвитку сміхової традиції у фейлетонах різних авторів. До наукового аналізу залучено тексти, які ще не були об'єктом літературознавчого чи лінгвістичного дослідження.

Фейлетон як жанр за зовнішніми ознаками може уподібнюватися з літературно-художньою критикою, публіцистикою або художньою літературою [Гром'як 1997: 263, 706]. Метою статті є з'ясування особливостей сучасного літературного фейлетону на емоційно-оцінному та поетикальному рівнях, тож необхідно розв'язати такі завдання: визначити об'єкти художньої уваги фейлетоністів; дослідити своєрідність вияву комічних емоцій у творах та провідну інтонацію, тональність текстів; охарактеризувати мовно-стилістичну специфіку жанру; виявити художньо-естетичну вартість розглянутої прози.

Виразність спрямування – передумова дієвості фейлетону. Іронічні настанови, правила у творі Єлисея Ігури «Пам'ятка критикові-неофіту. Ще про «літературну ієрархію» адресовано конкретно критикам-початківцям. Висміюючи спеціальний «жаргон» критичної рецензії, автор уже в назві позначає іронію графічно, за допомогою лапок («літературна ієрархія»), а також лексичною одиницею (яскрава оцінність слова «неофіт»). Художня форма детальної інструкції, тобто послідовної низки вказівок, як написати відгук на літературну монографію, зумовлює ефект авторитетної обізнаності: треба зуміти пролізти крізь вушко голки; пам'ятати, ким є автор; не наврочити; поцінувати фахівця; показати вчену поважність претендента тощо.

Урочистий стиль у контексті «пам'ятки» набуває іронічного відтінку, так що постає надуманий, фальшивий образ дослідника літератури: «... художник, романтичний філософ, з ясними духовними ідеалами, стійкий у своїх переконаннях і великий серцем» [Ігура 2009: 8]. Численні кліше, концентрація стійких, шаблонних словосполучень та зворотів («ясні ідеали», «стійкий у переконаннях», «великий серцем», «збагатив новітнє літературознавство», «значення прозаїка важко переоцінити», «незмінність естетичних принципів») створюють іронічну смислову структуру фейлетону: автор глузує з трафаретності, характерної риторики і не завжди випраданій піднесеності відгуків.

Як відомо, літературознавча рецензія виробила своєрідну традицію структурно-семантичної організації, тож Є. Ігура виявляє комічне у певній шаблонності жанру, застосовуючи стилізацію, наслідуючи зовнішні формальні ознаки стилю відгуків, зокрема вельмовні загальники: «... його стиль розкуто-імпровізаційний, має інтонаційне різнобарв'я дотепних експромтів, жвавий та емоційний» [Ігура 2009: 8]. Посилання на співомовку «Баба в церкві» («... не шкодуйте епітетів, спогадавши бабу С. Руданського: чортові в церкві свічку ставила») – засіб непрямого викриття запобігливості й лояльності рецензентів, підтекстовий натяк на панівний принцип «Треба всюди, добрі люди, приятелів мати». Гра метафор («здатен впливати в розбурханому океані художніх (і не тільки!) течій»), нанизування перифраз («видатна, за малим не геніальна особа», «енергійний патріот», «талановитий герой-творець», «популярний діяч») творять іронічно-насмішковату інтонацію «пам'ятки», яка за своєю тональністю та емоційним напруженням не виходить за межі тонкого глузування.

Фейлетон «Віл до вола, кінь – до коня. Якими бувають передмови й навіщо їх пишуть» Олександра Стусенка – іронічна інтерпретація народного прислів'я «Знайся кінь з конем, а віл – з волон»: «... віл іде до вола, кінь – до коня, талановитий студент до свого професора, а геніальна студентка – до кількох професорів одразу» [Стусенко 2009: 8]. Елементом сатири в тексті є дотепна, дошкульна епіграма з оригінальною мовною грою:

Передмову Нудьги я узаявся читать

І наклюнулась думка у мене:

Передмова Нудьги – то є також нудьга.

Й не яка-небудь, а зелена [Стусенко 2009: 8].

В основі оповіді – класифікація усіх передмов (5 видів) та їхня характеристика: 1) академічні; 2) організовані самими письменниками; 3) вимушені; 4) «передники», які літе-

ратори пишуть самі собі (від шлюбного оголошення до рекламної агітки); 5) відсутні. На-смішка стає особливо дошкульною у висловлюваннях про підготування, замовлення передмови: «Не піде гуморист Хохотюк до критика Реготюка по передмову, якщо знає, що той негативно оцінює його позитивний внесок у деградацію вітчизняної гумористики. А піде до свого знайомого (і теж гумориста, хоч і професора) Плаксієнка, бо той стоїть на одних із ним естетично-їстетичних позиціях і ока йому не виклює, не виплює, не виб'є» [Стусенко 2009: 8]. Усього-на-всього у двох невеликих реченнях сконцентровано виражальні засоби непрямого зображення: контекстуальні антоніми (позитивний внесок – деградація), жартівливу етимологізацію прізвищ, окаянізм («їстетичні»), нове трактування відомого прислів'я «Ворон ворону ока не виклює».

Про заощадливість на способі вираження свідчать інші засоби в загальному іронічному контексті: авторські експерименти з термінами («передне слово», «середнє слово», «заднє слово»), каламбур («замилить милими серцю фразами»), антифрази («сердешний автор», «страстотерпець й великомучень нашої доби»), парадоксальне визначення жанру («... в мінімумі тексту вчений автор намагається козирнути максимумом знань про письменника та його книжку, аби не допустити читача до читання тієї книжки»), уживання переносного значення як прямого («Геніальна авторка до кожного має свій підхід. Тобто підходить м'яко, мов кицька, й муркоче: «Лизнуууу!..» [Стусенко 2009: 8]) та ін.

Подекуди емоція досягає сильнішого вияву – сарказму: «От де потужний сплав обережного, але впертого самовихвалу й того, що автор не зміг сказати у своїх текстах за допомогою художніх засобів» [Стусенко 2009: 8]. З іншого боку, автор виражає заперечення і за допомогою неіронічних тверджень без підтексту, яскравої метафори: «От і ллються потоки реклами. У каналізацію наших душ». Гра з читачем зумовлює іронічну саморефлексію, критичний погляд на власне дослідження передмов: «Бо знуцально класифікувати те, що є, й не запропонувати розв'язання проблеми – це критиканство. Отож відповідаю конструкторивно: усі згадані типи передмов наближені до ідеалу» [Стусенко 2009: 8].

Цікаво, що стаття Анатолія Гая «Про сучки й колоди, або Про чуже й власне» є художньою реакцією на інший літературний фейлетон – «Сплітались гени, як сіножать». Круїз у... диліжансі» Володимира Іванціва [Іванців 2007]. Іронія здатна бути спеціальним засобом авторового удавання, причому гра в нетямущого дає певну символічну перевагу: «я спочатку не второпав», «грішний аз єсмь», «може, осягну», «загальмував і довго ламав голову», «я трішки грішу першим і другим», «подужав лише дві сторіночки», «тисне на психіку незаперечний і непохитний авторитет автора», «з душевним трепетом беру до рук». Зображення себе простаком, демонстративне самоприниження насправді дозволяє у такий спосіб відповісти й заперечити опонентові.

Удавану солідарність із іншим поглядом («цілком згодився з фейлетоністом») виражено нагромадженням окличних речень, за допомогою яких автор вибудовує протилежний за змістом, саркастичний контекст: «... ну до чого ж усе правильно пише!»; «Так сильно сказано фейлетоністом, що не гріх процитувати!»; «Головне – який наступ! Яке вболівання за високий рівень кожної української книжки!»; «Оце критика! Оце буря й натиск!»; «Ось так, шановні літературні критики, треба критикувати!» [Гай 2007: 4].

Повторення вислову В. Іванціва («некомпетентні, безпринципні, байдужі») є засобом вираження іронії на рівні всього тексту і загострення контрастів смислового значення: «Хай не перебігає дорогу видавцям компетентним, принциповим і небайдужим»; «на мою некомпетентну, неприципову і небайдужу думку»; «видавець некомпетентний, чи безпринципний, чи байдужий». Уведення в текст знижених лексем свідчить про яскраву оцінність мовних засобів, що створюють певне емоційне навантаження всього твору: «як тільки засвербить письмово чи усно повчати інших», «перебренькав», «дав нижнім хуком під ребра», «підчепив Сома за жабра», «врізав», «всипано по саме нікуди», «дісталось», «перепало». Звісно, прикінцеве цитування Євангеліє (Матвія 7:3-5) надає фейлетону викривального пафосу: «І що ти дивився на сучок в оці брата твого, а колоди у твоєму оці не відчуваєш?» [Гай 2007: 4].

Митці часто з гірким усміхом підкреслюють певну небезпеку написання сміливих, не-лояльних до епохи сатиричних творів (новела «Ялинка» А. Чехова, байка «Сміх на служ-

бі» М. Годованця, вірш «Ціна сатири» П. Сороки та ін.). Іноді, незважаючи навіть на інакомовлення, письменники вдаються до авторської гри, застерігаючи, що імена та події твору вигадано, а збіг із реальністю – випадковий (наприклад, у романі «Дари пігмеїв» О. Черногуза). Темою невеликого фейлетону Богдана Косьмія «Мудрим бути неможливо!» є ярка виснаження сміхових ресурсів літератури. Автор конструює комічні ситуації, в яких гумористи потерпають від нібито прототипів своїх персонажів: спростування в газеті і мільйон гривень компенсації за висміяні ями на дорогах; ворожнеча після зображення розкішного життя митника; істерика тещі начальника через збіг прізвища героїні твору з її власним. Деякі деталі доведено до рівня безглуздя, як-от: експерти вимірюють вибоїни і беруть із них проби ґрунту, щоб довести невинність керівника.

Глузливо-критичне заперечення виражено емоційними окликами і в назві, і в тексті мініатюри: «І будь мудрим! Ні, бути мудрим нині неможливо!». Особиста причетність автора до зображуваного зумовлює похмуру тональність насміху: «Важкі часи настали для гумористів»; «... нині безневинну гумореску не кожен ризикне опублікувати. Якщо і пише – для шухляди»; «То з кого тепер сміятися? Даю безплатно пораду: потягло тебе на сміх – смійся із себе. Звісно, якщо твоє прізвище не було дівочим у родині когось із можновладців» [Косьмій 2006: 7]. Самоглузливий позірний страх, удавання переляканого письменника – це іронічний натяк стосовно творчих можливостей потенційних сатириків: «Добре хоч, що то районний начальник. А коли б так зі столичним? Аж моторошно стає...» [Косьмій 2006: 7].

Текст виразний із експресивно-стилістичного погляду, адже рясніє народними фразеологізмами, одиницями просторіччя: «не для пса ковбаса», «з роботи його поперли», «спинув його нечистий», «шкрябай гумореску», «вийшов з того пшик», «стукнуло йому в голову», «тицьнув у руки», «всипав по саму зав'язку», «пропечатав керівника шляхвідділу», «знаця», «дзюськи», «май стримок», «хвалить на всю губу», «хотів бути мудрагелем».

Фейлетон Петра Федотюка «Тра-ля-ля. На мотив сучасної естради» відображає вродження вітчизняного «шоу-бізнесу», а також перевагу російської продукції на ринку масової культури впродовж років незалежності України. Опосередкованим засобом вираження авторської оцінки є абсурд, умовна реальність, в якій колорадські жуки є слухачами сучасних хітів. Безглузду ідею (конкурс-фестиваль «Дамо ради колораду») доведено до гротеску: акція на картопляному полі має ознаки «грандіозно-одіозної події». Утім, художній абсурд асоціативно пов'язаний із реаліями сучасної культури. Такий спосіб організації тексту посилює умовність зображення: шкідники по-всякому реагують на звуки, наприклад, «більше звикли до місцевого діалекту і не зовсім допетрали, про що спів»; «мирно паслися собі»; шлягер «не достукався до свідомості жучків»; «трохи збите з пантелику комаши не поріддя помалу очухалося»; «в стані нокдауну помаленьку гигали під езотеричні «воплі»; «почали вилазити зі шкіри, вивертатися навиворіт і лускатись» [Федотюк 2007: 8]. Нанизування таких нісенітниць підвищує ступінь авторського насміху, аж до розв'язки: СЕКСПО отримує право на використання шансону як засіб проти шкідників. Читачеві легко виявити реальних прототипів учасників фестивалю посеред лану, однак інакомовлення досягає ще й узагальненого характеру завдяки висміюванню, спрямованому не так на конкретних осіб, як на явище бездарності загалом. Тож об'єкти компрометації (почесна гостя Аглая, «перекинчиця» Горпина, Віртанія, екзальтовані «Танки на танку», Параска Грій) постають «збірним образом» естрадного артиста сучасності.

Автор не вдається до пародіювання текстів сучасних пісень, натомість подає оригінальні уривки, які промовляють «самі за себе». У примітці оповідач застерігає: «Не думайте погано про автора – тут скрізь прямі цитації із сучасної естради» [Федотюк 2007: 8]. Окрім цитування, негативно-зневажливу оцінку опосередковано виражають такі засоби: трансляція російськомовного тексту хітів («А слідом за ним себя подарю я, как сувенир», «Кто то заодно, но не с нами» тощо), перифрази, порівняння, слова з позитивною семантикою («почесна гостя», «небайдужі горлянки», «меланхолійний сольник», «кулеметні черги», «напівгеніальний зонг-гонг», «бідолашка», «шедевр», «ягідки», «рок-продукт»); плакатні заклики («Дамо ради колораду», «Більше звуку на поля – тра-ля-ля!», «Більше хімікатів на

поля»); пародійно-безглузді назви (гурт «Танки на танку», СЕКСПО – суборендне експериментальне колективне сільськогосподарське приватне об'єднання).

Отже, об'єктами висміювання в проаналізованих творах є шаблонність у літературній критиці, штучність рецензій («Пам'ятка критикові-неофіту. Ще про літературну ієрархію» Є. Їгури); спрофанована процедура написання передмов до видань («Віл до вола, кінь – до коня. Якими бувають передмови й навіщо їх пишуть» О. Стусенка); необ'єктивність фейлетоніста, критиканство і невимогливість до самого себе як письменника («Про сучки й колоди, або Про чуже й власне» А. Гая); обмежена, вузька тематика гумористики та сатири («Мудрим бути неможливо!» Б. Косьмія); сучасна естрадна пісня та її виконавці («Тра-ля-ля. На мотив сучасної естради» П. Федотюка). Виразна викривальна функція фейлетону зближує його з пародією, окрім того, тексти позначені публіцистичністю (прямі роздуми, утвердження певної думки, конкретність адресата). Емоційний вплив на читача залежить від неповторної мовно-стилістичної специфіки жанру, майстерного використання засобів за умови дотримання певної художньої міри: іронічних настанов, стилізації (Є. Їгура); епіграми, жартівливої класифікації, трансформації прислів'я (О. Стусенко); «емоційного синтаксису», тобто удавано-схвальних окличних висловів, знижених лексем (А. Гай, Б. Косьмій); інакомовлення, абсурдного сюжетного тла (П. Федотюк). Особливе узгодження змісту і форми фейлетону означає виникнення «авторської суб'єктивно-оцінної модальності» [Походня 1989] завдяки опосередкованому висміюванню вад (здебільшого непрямої критики з елементами неприхованого викриття) та водночас мовній вправності (економії словесних ресурсів, лаконізму). Подальше спеціальне дослідження актуальних фейлетонів та відображених у них тенденцій і явищ поточного літературного періоду є цікавою історико-літературною перспективою; вивчення цього жанру водночас допомагає виявити протиріччя, недоліки, типові негативні явища новітньої літературної доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гай 2007*: Гай А. Про сучки й колоди, або Про чуже й власне / Анатолій Гай // Літературна Україна. — 2007. — 29 березня. — С. 4;
2. *Іванців 2007*: Іванців В. «Сплітались гени, як сіножать». Круїз у... диліжансі / Володимир Іванців // Літературна Україна. — 2007. — 22 лютого. — С. 3;
3. *Їгура 2009*: Їгура Є. Пам'ятка критикові-неофіту. Ще про «літературну ієрархію» / Єлисей Їгура // Літературна Україна. — 2009. — 26 лютого. — С. 8;
4. *Колодійчук 1991*: Колодійчук Є. Чи є у нас гумор? Подумав сатирик і... відклав перо // Літературна Україна. — 1991. — 27 червня. — С. 5;
5. *Косьмій 2006*: Косьмій Б. Мудрим бути неможливо! / Богдан Косьмій // Літературна Україна. — 2006. — 23 листопада. — С. 7;
6. *Гром'як 1997*: Літературознавчий словник-довідник / Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. та ін. — К. : ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.;
7. *Походня 1989*: Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / Софья Ивановна Походня. — К. : Наукова думка, 1989. — 128 с.;
8. *Стусенко 2009*: Стусенко О. Віл до вола, кінь – до коня. Якими бувають передмови й навіщо їх пишуть / Олександр Стусенко // Літературна Україна. — 2009. — 19 лютого. — С. 8;
9. *Федотюк 2007*: Федотюк П. Тра-ля-ля. На мотив сучасної естради / Петро Федотюк // Літературна Україна. — 2007. — 12 квітня. — С. 8.